

Opportunities and Challenges of Iran's Membership in the Eurasian Economic Union

Ala Roueintan¹

Mohammad Hosein Esmaili Sangari²

(Received: 25/12/2022 - Accepted: 01/03/2023)

Abstract

Iran and Saudi Arabia are two big rival in the Middle East. Saudi Arabia was against the JCPOA and try to destroy Iran deal after Donald trump victory in American president election. Riyadh had promised to increase its oil production after the US imposed an oil embargo on Iran and involved in American maximum pressure against Iran. While Saudi Arabia considered itself a strategic partner of the United States, the attack on Aramco's oil facilities changed the balance in the region entirely. The main question in this article is based on why Saudi Arabia suddenly changed its foreign policy towards Iran after the attack on Aramco oil facilities. The findings show the fact that after the withdrawal of the United States from the JCPOA, Riyadh thought that Washington would use all its options, including the military option, to intimidate Iran in confrontation with Tehran and eventually force Tehran to negotiate and give more concessions. With the time passage, America not only did not take advantage of the military option against Iran, but Washington officials have repeatedly announced that they do not think about the military option in confronting Iran. The attack on Aramco's oil facilities actually changed the balance of power in the region and showed that, contrary to what Saudi Arabia thought, America is not willing to engage in a military confrontation with Iran, or at least it is not willing to go to war with Tehran because of Riyadh. This forced Riyadh authority to rethink their foreign policy towards Tehran. Choosing the policy of negotiation and dialogue as well as accepting the mediation of Pakistan and Oman was the policy that Riyadh took towards Tehran. The method of this research is descriptive-analytical and the game theory approach has been used to analyze the research topic.

Keywords: Iran, Saudi Arabia, Game theory, The attack on Aramco oil facilities

1. M.A Student, Department of International Relations, University of Guilan, Rasht, Iran (Alaroueintanr@gmail.com)

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0003-3973-1652>

2. Assistant Professor, Department of Political Science, University of Guilan, Rasht, Iran (Sangariam2004@yahoo.com)

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0001-9031-959X>

فرصت‌ها و چالش‌های عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۴ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۱/۱۲/۱۰)

آلا روئین تن^۱

محمد حسین اسماعیلی سنگری^۲

چکیده

اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در ژانویه سال ۲۰۱۵ فعالیت رسمی خود را با همکاری کشورهای روسیه، بلاروس، قزاقستان، قرقیزستان و ارمنستان آغاز نمود. این اتحادیه بیش از ۱۸۰ میلیون نفر جمعیت و بیش از ۲۰ میلیون کیلومترمربع وسعت دارد و تولید ناخالص داخلی کشورهای عضو فراتر از چهار تریلیون دلار در سال برآورد می‌شود. کشورهای عضو این اتحادیه دارای رتبه‌های برتر در زمینه منابع مختلف همچون منابع طبیعی و انرژی هستند و همین امر، یکی از دلایل اهمیت تجمع این کشورها در قالب اتحادیه است. در اردیبهشت سال ۱۳۹۷ موافقت‌نامه‌ای ترجیحی با هدف سهولت در امر تجارت و ایجاد قوانین در زمینه گمرک، میان جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیایی امضا شد. در این میان آنچه از نگاه نگارنده مهم است این است که اشتراکات فرهنگی-اجتماعی فراوانی با ایران با کشورهای عضو این

۱. کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه گیلان، رشت، ایران (Alaroueintanr@gmail.com)

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0003-3973-1652>

۲. استادیار علوم سیاسی دانشگاه گیلان، رشت، ایران. (Sangariam2004@yahoo.com) نویسنده مسئول

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0001-9031-959X>

اتحادیه و همچنین دسترسی ایران به بازارهای این منطقه با چنین ظرفیت و وسعتی، می‌تواند علاوه بر تحکیم همکاری اقتصادی و در نتیجه رشد فزاینده اقتصاد، تجارت و توسعه کشورمان، فرصت‌های شغلی بسیاری ایجاد نمایند و به بازاری جهت صادرات محصولات خود دست یابد. حال سؤال اصلی این است که عضویت ایران در اتحادیه اوراسیایی چه فرصت‌ها و چالش‌های اقتصادی و سیاسی در پی دارد و این همگرایی چگونه می‌تواند برای ایران موفقیت بیشتری داشته باشد؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که سطح و میزان فرصت‌های پیش‌روی ایران در همگرایی با این اتحادیه بیشتر از تهدیدات آن است. به‌ویژه در زمینه فرهنگی و اقتصادی فرصت‌های کم‌نظیری وجود دارد که می‌تواند عمل‌گرایی در زمینه‌های دیگر و توسعه روابط سیاسی و استراتژیک را استحکام بخشد. برای تبیین این امر از تئوری منطقه‌گرایی جدید در روابط بین‌الملل بهره گرفته شده و از طریق کاربست روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری داده‌های لازم از منابع کتابخانه‌ای به پیشبرد پژوهش و تدوین آن اهتمام ورزیده شده است.

واژگان کلیدی: اتحادیه اقتصادی اوراسیایی، ایران، روسیه، منطقه‌گرایی جدید، انرژی

مقدمه

ریشه نظری شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در سال ۱۹۹۴ به پیشنهاد نظربایف، رئیس‌جمهوری قزاقستان در خصوص ایجاد بلوک تجاری منطقه‌ای بازمی‌گردد (اتاق بازرگانی، ۱۳۹۷: ۲). پس‌از این پیشنهاد و در سال ۲۰۰۰ بلاروس، روسیه، قزاقستان، تاجیکستان و قرقیزستان جامعه اقتصادی اوراسیایی را باهدف ایجاد بازار مشترک برای کشورهای عضو به وجود آوردند و ازبکستان نیز در سال ۲۰۰۶ به آن پیوست. اتحادیه گمرکی در سال ۲۰۱۱ و موافقت‌نامه اتحادیه اوراسیایی در ژانویه ۲۰۱۵ میان روسیه، بلاروس و قزاقستان اجرایی شد. در ژانویه ۲۰۱۵ ارمنستان و در اوت ۲۰۱۵ قرقیزستان به عضویت رسمی این اتحادیه درآمدند. هدف از تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیایی ایجاد یک بلوک اقتصادی بسیار قوی در منطقه، درج کد مشترک به‌جای قوانین داخلی، ایجاد بازار مشترک بین کشورهای عضو، حذف تدریجی قوانین گمرکی در داخل اتحادیه، هماهنگ‌سازی تشریفات گمرکی جهت ایجاد همگرایی منطقه‌ای و همچنین ترویج رقابت سالم در بازار مشترک و سیاست‌های مشترک در کشاورزی، انرژی، فناوری و حمل‌ونقل است (international crisis group, 2016). این معاهده در یکم ژانویه ۲۰۱۵ عملاً اجرایی شد. بیش از چهل کشور و سازمان بین‌المللی از جمله چین، اندونزی و همچنین کشورهای آمریکای لاتین برای فعالیت در چارچوب این اتحادیه تاکنون اعلام آمادگی کرده‌اند. همچنین این اتحادیه با کره جنوبی، مصر و هند مذاکراتی برای عضویت و همکاری داشته است. شواهدی مبنی بر موفقیت این اتحادیه از نظر فراملی‌گرایی در مقایسه با دیگر طرح‌های همگرایی پسا شوروی وجود دارد که بیشتر مبتنی بر به رسمیت شناخته شدن برابری حقوقی همه دولت‌های عضو در اتحادیه است. علاوه بر این، اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در انعقاد موافقت‌نامه اقتصادی و تجارت آزاد با کشورهای نظیر

ایران در سال ۱۳۹۷ موفق ظاهر شده است (خبرگزاری ایرنا، ۱۵ آذر ۱۳۹۷). انعقاد این موافقت‌نامه در جهت رفع موانع تجاری و افزایش حجم صادرات بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه از طریق کاهش تعرفه‌های گمرکی، ایجاد تسهیلات و حذف قوانین دست و پاگیر برای تجار و سرمایه‌گذاران صورت گرفته است که می‌تواند در بلندمدت مزایای بسیاری را برای کشورهای عضو اتحادیه و جمهوری اسلامی ایران فراهم نماید. همچنین، تصمیمات و اهداف سه کشور اصلی اتحادیه یعنی روسیه، قزاقستان و بلاروس در زمینه تولید و انتقال انرژی و تبدیل‌شدن به یکی از نقاط مهم چرخه انرژی دنیا برای ایران نیز بسیار پراهمیت است و می‌تواند فصل جدیدی از روابط بر پایه انرژی را در روابط بین‌الملل بگشاید (بروجردی، انصاری زاده، کرمی، ۱۳۹۰: ۸) در نتیجه، پژوهش حاضر در چارچوب منطقه‌گرایی جدید و از روش تحلیلی - توصیفی به دنبال پاسخ به این پرسش است که فرصت‌ها و چالش‌های اقتصادی و سیاسی ایران پس از عضویت دائم در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی چیست و این همگرایی تا چه میزان موفقیت‌آمیز خواهد بود؟ طبق فرضیه پژوهش فوق، روابط ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیایی علاوه بر فرصت‌ها و امتیازات اقتصادی برای طرفین، می‌تواند گامی مهم در جهت استحکام روابط سیاسی، فرهنگی و استراتژیک محسوب و منجر به حذف تهدیدات و چالش‌ها گردد.

چارچوب نظری

اتحادیه اقتصادی اوراسیایی نمونه‌ای از منطقه‌گرایی جدید در جهان در حال توسعه است، بنابراین اهداف کشور روسیه به‌عنوان عضو کلیدی این اتحادیه از تأسیس و تقویت این نهاد از دریچه رویکرد منطقه‌گرایی جدید جهت رسیدن به اهداف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ژئوپلیتیک قابل‌درک است. منطقه‌گرایی جدید در واکنش به جهانی‌سازی نئولیبرال ظهور پیدا کرد و واکنشی سزاوار در برابر آن به نمایش می‌گذارد. منطقه‌گرایی جدید با موج

موافقت‌نامه‌های همکاری منطقه‌ای آغاز گشت که برای طرف‌های بیرونی نه کاملاً بسته و نه کاملاً باز بودند و مسیر سومی را در عوض انتخاب بین «استراتژی‌های جایگزین واردات» یا «آزادسازی تجاری غیر تبعیضی» می‌گشود. منطقه‌گرایی جدید به لحاظ ماهیتی پسا هژمونیک بوده و واضح‌ترین جلوه از نظم جهانی مطلوب را به نمایش می‌گذارد که ورای جهان تک‌قطبی تحمیلی از سوی ایالات متحده، به سمت «جهان مناطق» در فضای چندقطبی در حرکت است (Katzenstein, 2005: 33). منطقه‌گرایی جدید در واکنش به دشواری‌ها و موفقیت‌های جهانی‌شدن پا به عرصه گذاشته، از یک طرف، واکنشی به دشواری‌های سازمان تجارت جهانی در حل و فصل مناقشات تجاری دیرینه بود و از سوی دیگر، پاسخی به موفقیت بازار واحد اروپا و مخالفت ایالات متحده با منطقه‌گرایی محسوب می‌شد، بنابراین می‌توان اذعان داشت منطقه‌گرایی جدید متناسب با عصر جهانی شکل گرفته تا بتواند روند توسعه سرمایه‌داری جهانی را شدت بخشد. همچنین منطقه‌گرایی می‌تواند کاستی‌ها و ضعف دولت‌ها را در عصر جهانی‌شدن پوشش دهد (Langenhove, 2011: 6).

به گفته «بیوردن هتته»^۱، واضح نظریه منطقه‌گرایی جدید، منطقه‌گرایی جدید در بطن «جنبش دوتایی» «کارل پولانی»^۲ به منظور کنترل افراط جهانی‌شدن بازار ظاهر می‌شود. از این چشم‌انداز، نهادینه‌سازی سازمان‌های همگرایی منطقه‌ای در سراسر جهان در حقیقت واکنشی سیاسی است در برابر تهدیدی که سرمایه‌داری آنارشیک علیه ساختارهای تأسیس شده جامعه وارد می‌کند. منطقه‌گرایی جدید در تلاش برای مدیریت آشفتگی اجتماعی - که گسترش جهانی نیروهای بازار با خود می‌آورد - یکی از اشکال مقاومت در برابر نیروهای ویرانگر سرمایه‌داری

1. Bjorn hetne
2. Karl polanyi

جهانی و نئولیبرالیسم محسوب می‌شود. بازگشت قدرت‌های تنظیمی دولت‌محور در سطح منطقه‌ای نه تنها بر «بازگشت سیاسی» دلالت دارد، بلکه همچنین وعده «بازگشت اجتماعی» و حتی «بازگشت اخلاقی» را با خود دارد (Hettne, 2003: 32-33). برداشت فوق در اصطلاحات عملی سیاسی به این معنی است که جنبش‌های منطقه‌گرایی جدید در سراسر جهان به همان اندازه که در مورد تجارت و توسعه دغدغه دارند در خصوص حفاظت از حوامع، هویت‌ها و فرهنگ‌ها نیز نگران هستند. همچنین، این مناطق نوظهور تنها به‌مثابه حوزه اقدام مجسم نمی‌شوند؛ بلکه خود در مقام بازیگر به شمار می‌آیند. بنابراین سازمان‌های همگرایی در سطح بین‌المللی موجودیت‌ها و مناطق جغرافیایی را فضایی اقتصادی اجتماعی و سیاسی تلقی می‌نمایند و هدف از ایجاد موافقت‌نامه‌های تجاری را صرفاً به‌صورت توسعه اقتصادی مورد تبیین قرار می‌دهند. به همین دلیل است که کشورها و یا اتحادیه‌ها در چارچوب منطقه‌گرایی جدید به مذاکره با کشورهای همسو در سطح منطقه‌ای و جهانی می‌پردازند.

منشأ «جهان مناطق» معاصر را می‌توان در اوایل دوره پسا جنگ جهانی دوم جستجو کرد. در آن زمان «کارل پولانی» دریافت که الگوی پایدار جدید امور جهانی یکی از نظام‌های منطقه‌ای است که با یکدیگر همزیستی دارند و اینکه منطقه‌گرایی «جایگزینی برای آرمان‌شهر وال‌استریت» ارائه داده است. در خصوص روابط روسیه با همسایگان خود در فضای پس از جنگ جهانی دوم، وی عنوان داشته بود که «روسیه بیشترین توان خود را از منطقه‌گرایی می‌گیرد» و منطقه‌گرایی است که علاجی برای سه بیماری سیاسی واگیردار اروپای شرقی (ملی‌گرایی افراطی، حاکمیت‌های غیرمسئول و عدم همکاری اقتصادی) ارائه می‌دهد (Polanyi, 1945:78). ایجاد بحران مالی جهانی که در سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۹ رخ داد و در پی آن تضعیف منطقه یورو، موجب شکل‌گیری الگویی جایگزین برای همگرایی اقتصادی شد که سراسر جهان را فراگرفت. این

روند منطقه‌گرایی جدید را در منطقه اوراسیایی تقویت کرد که «سرگئی لاوروف»^۱، وزیر امور خارجه روسیه در مقاله‌ای آن را ابزاری مؤثر برای مواجهه با تأثیرات منفی بحران مالی جهانی توصیف کرد (Lavrov, 2012: 3). همچنین روسیه فعالیت‌های خود را در قالب «اتحادیه اقتصادی اوراسیایی» به‌عنوان منطقه‌گرایی جدید عنوان نمود که نمونه‌ای از تلاش‌های همگرایی در فضای پسا شوروی محسوب می‌گردد و روند همگرایی در مناطق را بهبود می‌بخشد. رهبران کشور روسیه در فرصت‌های گوناگون تأکید نموده‌اند که مسکو علاقه‌مند است روابط خود را با کشورهای منطقه اروپا، اوراسیا و آسیا پاسیفیک در چارچوب فرا منطقه‌ای و هماهنگ‌سازی روند همگرایی گسترش دهد.

منطقه‌گرایی جدید همچنین متمایز از همگرایی منطقه‌ای در اروپا توصیف شده است. یعنی منطقه‌گرایی دیگر به‌عنوان ابزاری محسوب نمی‌شود که در وهله نخست هدف از آن حمایت از سیاست‌ها و استراتژی‌های توسعه ملی باشد، بلکه خود به‌مثابه گزینه‌ای جهت توسعه به شمار می‌آید که در آن رقابت‌پذیری صورت گرفته و الحاق اقتصاد در اقتصاد بین‌المللی را موجب می‌گردد. این امر، همان هدفی است کشورهای روسیه، بلاروس و قزاقستان در پی آن هستند. بنابراین، نمی‌توانیم تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیایی را به‌عنوان پایان کار تلقی نماییم؛ زیرا این اتحادیه تنها مرحله‌ای از تکامل فضای منطقه‌ای است و تا پایان مسیر که سطح جامعه بین‌المللی است راه زیادی را در پیش دارد. همچنین منطقه‌گرایی جدید به همان اندازه که در مورد همگرایی اقتصادی به کار می‌رود، در خصوص انسجام اجتماعی، فرهنگی و هویتی نیز هست، منازعه میان واقع‌گرایان روابط بین‌الملل و لیبرال‌های روابط بین‌الملل می‌تواند به‌سادگی از نکته اصلی نهفته در این رویکرد دور شود. به همین جهت نیز پرسش در

1. Sergey Lavrov

خصوص ماهیت اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در بستر تحمیلی اقتصاد در برابر ژئوپلیتیک جای نمی‌گیرد. درحالی‌که نیروهای محرک در برداشت‌های واقع‌گرایانه از اوراسیایی نمی‌توانند به «نوستالژی استعماری» تقلیل یابند، رده‌بندی این نیروها تحت عنوان استراتژی ژئوپلیتیک «محتاطانه» برای ایجاد قدرت و ظرفیت‌ها نیز پیشرفت محسوب نمی‌شود. درعین‌حال، رویکرد منطقه‌گرایی جدید، با تمرکز بر ابعاد سیاسی و اجتماعی منطقه سازی علاوه بر تغییرات ذاتاً اقتصادی به نظر می‌رسد که برای پرداختن به تجربه پیچیده دولت‌های پسا کمونیسم که بر مسیر کشف نشده سرمایه‌داری پسا لیبرال غیرمتمرکز گام می‌گذارند مناسب باشد (Molchanov, 2018:14). از آنجاکه منطقه‌گرایی جدید نسبت به منطقه‌گرایی قدیم، بیشتر بر مسائل اقتصادی و توسعه‌ای متمرکز است، بنابراین تبیین شکل‌گیری اتحادیه اقتصادی اوراسیایی را در این قالب جایز می‌نماید. چراکه این اتحادیه، به‌عنوان شکلی از منطقه‌گرایی جدید، اهداف اقتصادی، سیاسی و اجتماعی را دنبال می‌کند و به دنبال آن است تا در قالب همگرایی در سطح منطقه‌ای به مراودات جهانی وارد شود. دلیل اینکه کشورها از اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در قالب منطقه‌گرایی جدید استقبال نمودند، فضای نه‌چندان باز و نه‌چندان بسته آن بود و توان آن را داشت تا مسیر تجارت آزاد را هموار سازد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی، ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی اسنادی به‌صورت نظری به تبیین نهادی در توسعه منطقه‌ای پرداخته است و مهم‌ترین ویژگی‌های توسعه منطقه‌ای از دیدگاه این رویکرد تبیین شده است. سپس ضمن بررسی نگرش‌های سیاست‌های توسعه منطقه‌ای در ایران از طریق بررسی‌های اسنادی، جایگاه رویکرد نهادی در این زمینه تبیین شد و درنهایت بر اساس شاخص‌های رویکرد نهادی و اقتصادی به بررسی

فرصت‌ها و چالش‌های عضویت ایران در... ۸۱

سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای در ایران و کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰ از نظر رشد و نزول می‌پردازد.

اهمیت پژوهش

توجه به این امر که اقتصاد بخش مهمی از سیاست خارجی و سیاست داخلی دولت‌ها برای کسب و افزایش قدرت و نفوذ بیشتر را مهیا می‌کند، امروزه در نظام بین‌الملل توجه به شاخص‌های اقتصادی اهمیتی دوچندان یافته است. در این میان کشورهایی هستند که با منافع مشترک در جهت تبدیل آن‌ها به فرصت در جهت ایجاد و تشکیل اتحادیه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای گام برمی‌دارند. باید توجه نمود که این منافع ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی دارند که کشورها را حول محور یک اتحادیه در جهت کسب هرچه بیشتر سود در کنار هم قرار می‌دهد.

اهمیت این پژوهش در این است که به بررسی عضویت جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان کشوری که در همسایگی با اتحادیه اقتصادی اوراسیایی قرار دارد و دارای منافع مشترک بسیاری با کشورهای عضو این اتحادیه است، خواهد پرداخت.

منطقه جغرافیایی اوراسیایی

منطقه اوراسیایی به لحاظ جغرافیایی خشکی وسیعی است که به قاره اروپا و آسیا اطلاق می‌گردد. این منطقه از منتهالیه مرزهای غربی فرانسه و پرتغال تا منتهالیه مرزهای شرقی روسیه، چین و از کرانه‌های شمال روسیه تا کرانه‌های جنوب شبه‌قاره هند و ویتنام ادامه و بخش اعظم آن در نیم‌کره شمالی و شرقی واقع شده است. منطقه اوراسیایی به‌عنوان بزرگ‌ترین خشکی پیوسته جهان به اقیانوس اطلس از غرب، اقیانوس آرام از شرق، اقیانوس منجمد شمالی از شمال

و اقیانوس هند از سمت جنوب اطلاق می‌گردد. مساحت این منطقه نزدیک به ۵۵ میلیون کیلومتر مربع است که نزدیک به ۳۶/۲ درصد کل خشکی‌های کره زمین را دربرمی‌گیرد. جمعیت منطقه اوراسیایی نزدیک به ۵ میلیارد نفر است که حدود ۷۰ درصد از کل جمعیت جهان است. با وجود اینکه این محدوده وسیع جغرافیایی یک پهنه بزرگ خشکی است، اما چند منطقه جغرافیایی و ژئوپلیتیکی را شامل می‌شود که در آن ویژگی‌های انسانی و طبیعی با یکدیگر متفاوت هستند. این تمایزات موجب گردیده تا هر منطقه به صورت جداگانه (مانند شرق آسیا، آسیای مرکزی، غرب آسیا، شبه‌قاره هند و خلیج فارس) طبقه‌بندی گردد. بنابراین می‌توان اصطلاح «اوراسیایی» را یک مفهوم کاملاً مربوط به جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک قلمداد کرد. از نظر جغرافیای سیاسی، مفهوم اوراسیایی افزون بر ابرخشکی قاره اروپا و آسیا، در حقیقت سرزمین‌های فدراسیون روسیه و کشورهای همسایه آن را نیز دربرمی‌گیرد که تمام آن‌ها میراث اتحاد جماهیر شوروی و یک منطقه بسیار مهم و راهبردی در مناسبات قدرت و تعادل سیاسی در جهان محسوب می‌گردند. این منطقه شامل ۹۳ کشور مستقل است که ۴۸ کشور آن اروپایی، ۱۷ کشور در خاورمیانه و ۲۷ کشور آن آسیایی هستند.

ساختار و ارکان اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

بررسی ساختار نهادی و حقوقی اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای فهم هرچه بهتر اهداف اعلامی و واقعی کشورهای عضو از تأسیس آن ضروری است بنابراین در مقدمه پیمان اتحادیه اقتصادی اوراسیایی اصول راهنمای این سازمان و علت وجودی آن به صراحت ذکر شده است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

- استناد به اصل برابری حاکمیت دولت‌ها، نیاز برای احترام بی‌قید و شرط به قواعد حقوق اساسی و آزادی‌های فردی و ملی
- تقویت انسجام و همکاری بین مردمان کشورهای عضو در عین احترام به

تاریخ، سنت و فرهنگ‌های یکدیگر

- شمول منافع ملی همه طرفین در روند توسعه بیشتر همگرایی اقتصادی اوراسیایی

- اصرار بر تقویت اقتصاد دولت‌های عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی و تضمین توسعه متوازن همگرایی و رشد پایدار آن‌ها در فعالیت‌های دادوستد، تجارت متوازن و رقابت عادلانه

- تضمین پیشرفت اقتصادی طی اقدامات مشترک باهدف حل‌وفصل مسائلی که دولت‌های عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در خصوص توسعه اقتصادی پایدار با آن‌ها مواجه‌اند

- نوسازی جوامع و تقویت رقابت‌پذیری اقتصادهای ملی در چارچوب اقتصاد جهانی

- تأکید بر تعهد کشورهای عضو به تقویت همکاری اقتصادی سودآور با دیگر کشورها، انجمن همکاری بین‌المللی و دیگر نهادهای بین‌المللی
- پیروی از قوانین، قواعد و اصول سازمان تجارت جهانی، تأکید بر تعهد، اهداف و اصول منشور ملل متحد و دیگر اصول و قواعد حقوق بین‌الملل به لحاظ جهانی به رسمیت شناخته‌شده.

بند نخست ماده ۱ این پیمان خاطر نشان ساخته است که « طرفین بدین وسیله اتحادیه اقتصادی اوراسیایی را تأسیس می‌نمایند که انتقال آزاد کالا، خدمات، سرمایه و کارگر را در مرزهایشان و نیز سیاست مشترک مورد توافق یا هماهنگ شده در بخش‌های اقتصادی مشخص شده تحت این پیمان و پیمان‌های بین‌المللی در این اتحادیه را تضمین می‌کند». همچنین در بند دوم همین ماده، تأکید شده است که « این اتحادیه، سازمان بین‌المللی همگرایی اقتصادی منطقه‌ای است و از شخصیت حقوقی بین‌المللی برخوردار است».

اصول اجرایی اتحادیه گمرکی نیز که هم‌زمان با لازم‌الاجرا شدن اتحادیه اقتصادی اوراسیایی از سوی دولت‌های عضو این اتحادیه مورد پذیرش قرار

گرفت، در بخش ۶ (مواد ۲۹-۲۵) پیمان درج شده است. ماده ۲۵ خاطرنشان می‌سازد که «در اتحادیه جمرگی دولت‌های عضو ۱. بازاری داخلی برای کالاها باید وجود داشته باشد. ۲. تعرفه مشترک گمرکی اتحادیه اقتصادی اوراسیایی و دیگر تدابیر مشترک ناظر بر تجارت خارجی باید به طرف های ثالث اعمال شود. ۳. رژیم مشترک تجارت باید به روابط با طرف‌های سوم اعمال شود. ۴. مقررات گمرکی مشترک باید اعمال شود. ۵. انتقال آزاد کالا بین قلمرو دولت‌های عضو می‌بایست بدون استفاده از اظهارنامه گمرکی و کنترل دولتی (حمل‌ونقل، بهداشت، دامپزشکی و قرنطینه) تضمین شود به‌جز آنچه در این پیمان تعیین شده است».

ارکان اتحادیه اقتصادی اوراسیایی طبق ماده ۸ این پیمان عبارت‌اند از: الف: شورای عالی اقتصادی اوراسیایی: مهم‌ترین نکته اتحادیه اقتصادی است که از سران کشورهای عضو تشکیل شده و هر سال یک‌بار تشکیل جلسه می‌دهد. معمولاً موضوعات خطیر و بحث‌برانگیز به شورای عالی اقتصادی اوراسیایی ارجاع داده می‌شود و تصمیمات شورای عالی اقتصادی می‌بایست با اجماع اعضا مورد پذیرش قرار گیرد. گفته می‌شود این اصل نشان‌دهنده حساسیت برخی از دولت‌های عضو در دفاع از حاکمیت ملی خود است (vicari, 2016: 9).

ب: شورای بین دولتی اوراسیایی: دومین رکن اتحادیه است که اعضای آن نخست وزیران کشورهای عضو هستند و هر دو سال یک‌بار تشکیل جلسه می‌دهد. در صورتی که میان اعضای اتحادیه اختلافی وجود داشته باشد، موضوع اختلاف به شورای بین دولتی اوراسیایی ارسال می‌گردد.

پ: شورای کمیسیون اقتصادی اوراسیایی: سومین رکن اتحادیه که اعضای آن، معاونین اول وزیران کشورهای عضو هستند.

ت: کمیسیون اقتصادی اوراسیایی: رکن اجرایی اتحادیه که مقر آن به‌عنوان سازمان نظارتی بر اتحادیه گمرکی در مسکو قرار دارد. این کمیسیون متشکل از ده نفر است که از هر پنج کشور عضو، دو نفر نماینده در آن حضور دارد. در

کمیسیون اقتصادی اوراسیایی بیش از یک هزار نفر متخصص مشغول به فعالیت هستند. تصمیمات کمیسیون اقتصادی اوراسیایی در صورتی که توسط دوسوم آرا از هیئت‌ده‌نفره تصویب شود، برای تمامی کشورهای عضو الزام‌آور خواهد بود. با این حال، هر یک از اعضا از طریق کمیسیون شورای اقتصادی اوراسیایی که شامل معاونان نخست وزیران کشورهای عضو است، دارای حق وتو هستند. کمیسیون اقتصادی اوراسیایی دارای ۲۵ کمیته و حدود ۱۲۰۰ کارمند و کارشناس است. همچنین اهداف اساسی این کمیسیون عملکرد و توسعه این اتحادیه را محقق می‌سازد و نیز پیشنهادهایی در حوزه همگرایی اقتصادی در این اتحادیه ارائه می‌دهد (زارعی و عباسی، ۱۳۹۷).

د: دادگاه اتحادیه اقتصادی اوراسیایی: یک نهاد قضایی است که به حل اختلاف و تفسیر مسائل حقوقی اتحادیه می‌پردازد. مقر این دادگاه در مینسک قرار دارد.

تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیایی و تأثیر آن بر کشورهای عضو

- روسیه: کشور روسیه در این اتحادیه نقش اصلی و محوری دارد و به دنبال ایجاد یک بلوک یا اتحادیه فراملی در حوزه جغرافیایی شوروی سابق است که به واسطه آن خود را به‌عنوان یک قدرت در نظام جهانی مطرح و موضوعات مربوط به محیط پیرامونی خود را مدیریت کند. در واقع این کشور به دنبال ایجاد همگرایی اقتصادی در منطقه و درصدد ایجاد همگرایی نه‌تنها برای کشورهای فعلی؛ بلکه کلیه کشورهای استقلال‌یافته از شوروی سابق است. هدف دیگر روسیه از تشکیل این اتحادیه و عضویت در آن درآمدزایی و افزایش قدرت مانور در بازار انرژی است.

- قزاقستان: قزاقستان یک کشور محصور در خشکی است که نیازمند روابط متعادل و چندوجهی با قدرت‌ها و کشورهای صنعتی جهت استفاده از زیرساخت‌های ترانزیتی برای فروش محصولات معدنی و نفت است. لازم به ذکر است که قزاقستان در روابط خود طبق سیاست خارجی‌اش، کشورهای

۸۶ فصلنامه تعاملات دیپلماتیک

همسایه را در اولویت قرار می‌دهد.

- بلاروس: بلاروس به دلیل عضویت در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی مورد حمایت چشمگیر روسیه قرار گرفته است و این کشور می‌تواند به نفت و گاز روسیه با قیمت مناسب دسترسی پیدا کند.

- ارمنستان: ارمنستان به بازار اصلی خودروهای وارداتی نسبتاً ارزان قیمت از کشورهای عضو تبدیل شده است و همچنین کالاهای این کشور از جمله محصولات کشاورزی می‌توانند بیش از گذشته به بازار بی‌حدومرز اوراسیایی راه یابند.

- قرقیزستان: قرقیزستان از طریق عضویت در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی توانسته به بازار محصولات نفتی روسیه به قیمت داخلی‌اش و همچنین به بازار گوشت و لبنیات روسیه ورود کند. ورود محصولات تره‌بار قرقیزستان به روسیه و ارزآوری نیروی کار قرقیزستان از مزایای عضویت این کشور در اتحادیه محسوب می‌گردد.

Source: crisisgroup 2017

نقشه پهنه جغرافیایی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

زیرساخت‌های اقتصادی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

- حمل‌ونقل: مراکز مهم اقتصادی در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در فواصل دوری از هم قرار دارند که این برای برخی از اعضا به‌عنوان یک چالش محسوب می‌گردد. پروژه‌های اساسی زیرساختی جهت رفع موانع و همچنین نوسازی و اتصال بلوک منطقه به سایر بازارها آغاز شد. در حوزه حمل و نقل ریلی، مشهورترین را آهن اتحادیه، راه‌آهن ترانس سبیری است که خاور دور روسیه را به مسکو پیوند می‌دهد. در حوزه حمل و نقل زمینی، شش بزرگراه از هشت بزرگراه آسیا از این اتحادیه عبور می‌کند. در حوزه حمل و نقل هوایی، هدف برنامه آسمان واحد اوراسیایی که توسط کمیسیون اقتصادی اوراسیایی اداره می‌شود، ایجاد یک بازار واحد خدمات هوایی و منطقه تردد هوایی است.

- گمرک: کشورهای روسیه، قزاقستان، بلاروس، ارمنستان و قرقیزستان که عضو اتحادیه گمرکی اوراسیایی هستند، قوانین و مقررات یکسان گمرکی را هنگام ورود کالاها و وسایل نقلیه به قلمرو گمرکی خود اعمال می‌نمایند. این مقررات شامل مالیات و عوارض گمرکی، دریافت مجوز صادرات، دریافت گواهی دامپزشکی و دریافت گواهی نباتی می‌گردد.

- کشاورزی: کشورهای عضو اتحادیه با پیروی از الگوی اتحادیه اروپا به‌منظور ارتقای بازار محصولات کشاورزی، سیاست‌های خود را در این حوزه یکسان می‌گردانند. در این راستا دولت‌ها اقداماتی در راستای تنظیم بازار مشترک، فراهم نمودن الزامات مشترک تولید و گردش کالا و صادرات در حوزه کشاورزی به عمل می‌آورند.

- صنعت: این حوزه یکی از مهم‌ترین و موفق‌ترین حوزه‌های سازوکار اتحادیه است. بنابراین اعضای اتحادیه سیاست‌های توافق شده‌ای را در جهت توسعه اقتصادی، افزایش توانایی رقابتی و نوآوری در صنعت به‌منظور بهبود در عملکردشان صورت می‌دهند. در این راستا قراردادهایی جهت تسهیل تجارت بر

اساس تعرفه گمرکی واحد، برداشتن مرزهای گمرکی میان خود و حذف مقررات محدودکننده تجارت در داخل اتحادیه گمرکی امضا شد که این توافق امکان توسعه چشمگیر قراردادهای حقوقی پیشین را که در گذشته فقط منوط به پرداخت یارانه صنعتی بود فراهم می‌آورد. لازم به ذکر است کشورهای عضو در زمینه تولید فولاد، کودهای معدنی و چدن از پنج تولیدکننده برتر در جهان هستند.

- انرژی: این اتحادیه به دلیل حضور روسیه به‌عنوان یک غول انرژی مطرح می‌گردد. حدود ۲۰/۷ در صد گاز طبیعی و ۱۴/۶ درصد از نفت جهان در این اتحادیه تولید می‌شود. این بدان معنی است که در دو حوزه نفت و گاز، اتحادیه در رتبه اول قرار دارد. همچنین اعضای اتحادیه ۹ درصد از انرژی الکتریکی و ۵/۹ درصد از زغال‌سنگ دنیا را تولید می‌کنند. از این لحاظ نیز اتحادیه دارای رتبه سوم در تولید انرژی الکتریکی و رتبه چهارم در تولید زغال‌سنگ در دنیا است.

برخی از رتبه‌های برتر بین‌المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

- رتبه اول استخراج نفت (۱۴/۵ درصد)
- رتبه اول گاز جهان (۲۰/۳ درصد)
- رتبه چهارم تولید انرژی برق (۴/۹ درصد)
- رتبه سوم طول خط آهن (۸ درصد)
- رتبه چهارم تولید آهن (۴/۷ درصد)
- رتبه پنجم تولید فولاد (۵ درصد)

جدول ۱. تصویری از تولید و تجارت کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی

اوراسیایی در سال ۲۰۱۸

تراز تجاری با ایران (میلیون دلار)	واردات از ایران (میلیون دلار)	صادرات از ایران (میلیون دلار)	واردات از جهان (میلیون دلار)	صادرات به جهان (میلیارد دلار)	نرخ بیکاری (درصد)	نرخ تورم (درصد)	GDP (میلیارد دلار)	جمعیت (میلیون نفر)	نام کشور
۶۷۵	۱.۵۳۳	۸.۱۲۰۷	۲.۲۳۸	۳.۴۴۹	۸.۴	۹.۲	۷.۱۶۳۰	۱۴۴	روسیه
۲۰	۶.۱۲	۶.۳۲	۲.۳۸	۵.۳۳	۸.۰	۹.۴	۶.۵۹	۵.۹	بلاروس
۳۳۷	۵.۸۹	۸.۴۲۶	۵.۳۲	۰.۶۱	۰.۵	۰.۶	۵.۱۷۰	۵.۱۸	قزاقستان
۱۷۵-	۳.۲۶۹	۲.۹۴	۸.۴	۴.۲	۱.۱۸	۵.۲	۴.۱۲	۳	ارمنستان
۲۰	۷.۱۳	۹.۱۳	۸.۴	۷.۱	۸.۶	۵.۱	۱.۸	۴.۶	قرقیزستان
۸۵۷	۲.۹۱۸	۳.۱۷۷۵	۵.۳۱۸	۸.۵۴۷	-	-	۳.۱۸۸۱	۳.۱۸۱	جمع کل

منبع داده‌ها: مرکز تجارت بین‌المللی ITC، صندوق بین‌المللی پول

اهداف کشورها در تشکیل اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

کشورهایی که در جهت ایجاد اتحادیه اقتصادی اوراسیایی تلاش کردند، دارای اهداف متنوع و مشخصی بودند که طبق مطالعه اسناد و نتایج پژوهش‌های مختلف عبارت‌اند از:

ایجاد کدهای مشترک به‌جای قوانین

ایجاد منطقه آزاد تجاری

کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل مواد خام

ایجاد بازار مشترک میان کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

حذف تدریجی قوانین گمرکی و هماهنگ‌سازی تشریفات گمرکی میان کشورهای عضو اتحادیه

ایجاد فضای مشترک اقتصادی جهت حرکت آزاد کالا، خدمات، سرمایه و

نیروی انسانی

ترویج سیاست‌های هماهنگ در جهت دسترسی به بازارهای داخلی اعضا اتحادیه معرفی روش واحد و یکپارچه برای کنترل ارز خارجی تشکیل بازار مشترک برای خدمات حمل‌ونقل و سیستم حمل‌ونقل یکپارچه ایجاد شرایط برابر جهت دسترسی و سرمایه‌گذاری خارجی برای اعضا اتحادیه ترویج رقابت سالم در بازار مشترک برقراری تعرفه مشترک میان کشورهای عضو برقراری سیاست مشترک در زمینه انرژی، صنعت، کشاورزی و وسایل نقلیه تشکیل بازار مشترک در زمینه انرژی

الحاق ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

یکی از عوامل عدم توسعه صادرات و حضور پررنگ کالاهای ایران در بازار کشورهای اوراسیایی، بالا بودن تعرفه‌های گمرکی جهت واردکردن کالا به این اتحادیه بود. از سال ۲۰۱۴ صادرکنندگان، تجار و اتاق‌های بازرگانی کشور، موضوع درخواست عضویت ایران در اتحادیه گمرکی اوراسیایی را از دولت و کمیسیون‌های مشترک درخواست نمودند که با پیگیری‌های صورت گرفته طی دو سال مذاکرات پیوسته و ارزیابی کمی و کیفی اقلام و میزان تعرفه ترجیحی آن‌ها، این موافقت‌نامه در اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۷ در اجلاس سالیانه اوراسیایی در شهر آستانه قزاقستان امضا شد و بر اساس آن ایجاد یک منطقه آزاد تجار بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیایی به صورت آزمایشی برای یک دوره سه‌ساله (قابل تمدید) با موافقت کشورهای عضو به تصویب رسید.

بر اساس اهداف مشخص شده در برنامه‌های پیش‌رو، پس از مرحله کاهش تعرفه‌های تجاری و باگذشت یک سال از اجرای این موافقت‌نامه، مذاکرات لازم برای امضای قرارداد تجارت آزاد میان ایران و این اتحادیه آغاز می‌شود. بدیهی است این امر مهم، زمینه‌ساز فرآیند ورود ایران در اتحادیه اقتصادی

فرصت‌ها و چالش‌های عضویت ایران در... ۹۱

اوراسیایی در یک پروسه چندساله خواهد بود. سپس با موفقیت در مذاکرات و احراز شرایط اتحادیه در خصوص تجارت آزاد با کشورهای عضو به اجرا در خواهد آمد.

متن این موافقت‌نامه شامل ۹ فصل قواعد عمومی، تجارت کالا، راهکارهای تجاری، رفع موانع فنی فرا روی تجارت، اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی، قواعد مبدأ، تسهیل تجاری، حل و فصل اختلافات و مقررات پایانی است. قرارداد موقت تجارت آزاد میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیایی از تاریخ ۲۶ یا ۲۸ اکتبر (چهارم تا ششم آبان ۱۳۹۸) وارد فاز اجرایی شده است که با اجرای این قرارداد ۸۶۴ قلم کالا از دو طرف، ۵۰۳ قلم کالای ایرانی مشمول تجارت ترجیحی و ۷۰ قلم از این تعداد مشمول تعرفه صفر شده است.

فرصت‌ها و چالش‌های اقتصادی عضویت ایران در اتحادیه اوراسیایی

در دوران سخت تحریم‌ها، حضور ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی قطعاً به دلیل کاهش و حذف تعرفه برای بیش از ۵۰۰ قلم کالا در زمینه‌های مواد غذایی، کشاورزی، محصولات لبنی و پروتئینی، معدنی، دارویی، پوشاک و منسوجات، پلاستیکی، لوازم ورزشی و اسباب‌بازی، فرش و موکت و کف‌پوش، مواد شوینده، مصالح ساختمانی و تنباکو و ۴۰ تا ۴۵ کالای کشاورزی بر اساس توافقنامه ایران با کشورهای اوراسیایی تعرفه ترجیحی دریافت کرده‌اند که این موضوع از اهمیت بسزایی برخوردار است (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۸ الف). این مسئله می‌تواند ظرفیت عظیم و قابل‌توجهی را در اختیار اقتصاد کشور قرار دهد تا گامی مؤثر در جهت توسعه مبادلات تجاری بالأخص صادرات با کشورهای همسایه برداشته شود. وجود فرصت اقتصادی در روابط ایران و این اتحادیه از آن نظر است که ایران همواره از بازار مشترک المنافع دورافتاده است؛ ولی در صورت همکاری نزدیک با اتحادیه می‌تواند به بازاری جهت صادرات محصولات خود دست یابد. ایران کشوری سرشار از منابع غنی

نفتی و گازی است و به جهت قرار گرفتن در مسیر ترانزیتی، یعنی قرار گرفتن بین دو دریای خزر در شمال و خلیج فارس در جنوب و موقعیت ترانزیتی شرق و غرب و همچنین در اختیار داشتن مسیرهای زمینی، دریایی و هوایی امن تر می‌تواند از این ظرفیت جهت توسعه بازارهای مشترک به‌عنوان ترانزیت کالاهای کشورهای عضو اتحادیه استفاده نماید. درعین حال، روسیه به‌عنوان مهم‌ترین عضو این اتحادیه حداقل با ۹ کشور اقیانوس هند و در حدود ۶۸ میلیارد دلار مبادله دارد که این رقم قابل توجهی بوده و اهمیت ترانزیتی کریدور شمال - جنوب را بالا می‌برد. در این میان، ایران می‌تواند به‌عنوان حلقه اتصالی بین این کشورها با روسیه و کشورهای عضو اوراسیایی تبدیل گشته و در آینده زمینه عضو سرمایه‌گذاری آسیای شرقی و هند را فراهم آورد. حضور این سرمایه‌گذاران برای برخورداری از امتیاز بزرگ کاهش هزینه تولید و قیمت تمام‌شده محصولات با استفاده از امتیاز ایران در اوراسیا قابل بررسی است. همچنین در شرایطی که ارزش پول ملی ایران در مقایسه با ارزهای خارجی کاهش یافته، کالاهای ساخت ایران می‌توانند با قیمت پایین‌تری در اختیار مشتریان کشورهای اوراسیایی قرار گیرد که این به‌نوبه خود یک مزیت برای ایران است. مضاف بر این با توجه به تحریم‌های ناعادلانه آمریکا و از آنجا که اتحادیه اقتصادی اوراسیایی با کاهش استفاده از دلار، سهم پرداخت‌های تجاری با ارز ملی را به ۷۰ درصد افزایش داده، می‌توان از ارز ملی به‌عنوان ارز جایگزین استفاده کرد که این اتفاق در شرایط کنونی تحریم برای تجار ایرانی راهگشا و امیدوارکننده است. بنابراین همکاری جمهوری اسلامی ایران و عضویت در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی به‌طور خودکار این کشور را در معرض فرصت‌های تجاری بسیار زیادی با کشورهای قرار می‌دهد که اقتصاد آن‌ها برای تجارت با ایران بسیار مناسب‌تر است تا اقتصاد غربی (بهبودی‌نژاد، ۱۳۹۷). از طرف دیگر رقابت آمریکا و روسیه در بخش انرژی و دستیابی به منابع حاصل از آن و مسیرهای انتقال آن در منطقه اوراسیایی، انرژی را تبدیل

فرصت‌ها و چالش‌های عضویت ایران در... ۹۳

به اولویت اصلی سیاست خارجی مناطقی مانند اتحادیه اروپا، خاورمیانه، آسیای مرکزی و قفقاز کرده است. بنابراین ایران می‌تواند با اجرایی کردن طرح انتقال انرژی با استفاده از ظرفیت‌هایی مانند خط‌های نکاری برای سو آپ نفت در جنوب و پیوستن به خط لوله گاز ناباکو از مسیر ترکمنستان ایران-ترکیه و نیز خط لوله گاز قزاقستان ترکمنستان_ایران و دیگر خطوط انتقال انرژی در راستای تأمین منافع ملی در منطقه قفقاز و دریای خزر بهره‌بردار (میراشرافی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۴۶)

اما باید در نظر داشت در دنیای امروز که بر جهانی شدن اقتصاد تأکید می‌شود، وجود شرکای متعدد اقتصادی می‌تواند حوزه عملکرد کشورها را گسترش دهد. بنابراین ایران باید در کنار بهره‌مندی از مجاورت جغرافیایی و قرار گرفتن در بهترین مسیر ترانزیتی و صادرات نفت و گاز به کشورهای اتحادیه اوراسیایی، از شرکای دیگر خود همانند اتحادیه اروپا، چین و مزایای همکاری با آن‌ها غافل نشود. همچنین ایران نباید از مسائل تعرفه‌ای غافل گردد، زیرا در صورتی که تعرفه‌های گمرکی ایران بالاتر از حد نساب با تعرفه اتحادیه اوراسیایی باشد شکل‌گیری تعاملات منجر به شکست خواهد شد و اگر کمتر از حد متناسب باشد، در نهایت ابزارهای برتری اقتصادی را به دست طرف مقابل بخشیده‌ایم (میرفخرایی، ۱۳۹۴). لازم به ذکر است اتحادیه اوراسیایی مانند هر اتحادیه دیگری نیاز به سطح بالاتری از منافع مشترک، وابستگی اقتصادی و احساس هویت جمعی دارد تا بتواند موفقیت‌های بیشتری کسب نماید.

فرصت‌ها و چالش‌های سیاسی عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی

جمهوری اسلامی ایران در کنار برقراری روابط تجاری و بهره‌مندی از شرایط اقتصادی توسط اتحادیه اوراسیایی، بایستی نگاهی نیز به پیامدهای سیاسی روابط با اتحادیه داشته باشد. زمانی می‌توان ابعاد سیاسی روابط ایران و اتحادیه

اوراسیایی را تبیین نمود که در گام اول، به اهداف روسیه از ایجاد اتحادیه اوراسیایی توجه نمود. منتقدان عمدتاً غربی معتقدند روسیه به سبب نگرانی از آنچه حضور غربی‌ها در خارج نزدیک خود می‌خواند و نماد آن را در انقلاب‌های رنگی گرجستان، قرقیزستان و اوکراین و همچنین مذاکرات موسوم به توافق اتحادیه اروپا با ارمنستان، گرجستان، مولداوی می‌داند، درصدد است مانند دوران اتحاد جماهیر شوروی، کشورهای پیرامون خود را تحت کنترل و نفوذ خود درآورد. البته روسیه و شخص پوتین بارها این ادعا را رد کرده و بر حاکمیت مستقل اعضای اتحادیه تأکید کرده است. لازم به ذکر است ایران می‌تواند با توجه به موقعیت‌های منحصر به فرد خود، با تعامل منطقی و استفاده از مهارت بالا در استفاده از مسکو در جهت تسهیل و تسریع تحقق اهداف خود در اوراسیای مرکزی تأثیرگذار باشد (Noori, 2016: 56).

صرف‌نظر از عقاید منتقدان غربی، به نظر می‌رسد که اتحادیه اقتصادی اوراسیایی به مثابه ابزاری اقتصادی در راستای رسیدن به اهداف سیاسی روسیه باشد یا حداقل اهداف اقتصادی که نتایج سیاسی در پی خواهد داشت. روس‌ها هویت خود را نه اروپایی و نه آسیایی دانسته و برای خود تمدنی متمایز از اروپا و آسیا در قالب منطقه اوراسیایی قائل هستند. پوتین بارها نشان داده است که خواهان ارتقای جایگاه روسیه در سطح بین‌الملل و قائل شدن نقش بین‌المللی برای مسکو می‌باشد، حال با این شرایط، اوراسیا می‌تواند منطقه‌ای باشد که مسکو این نقش را در قالب قدرتی بی‌رقیب به نمایش گذارد. در همین راستا، پوتین خطاب به اعضای اتحادیه اوراسیایی اعلام کرد به جای اینکه در حومه اروپا و آسیا قرار بگیریم و نقشی نداشته باشیم، می‌توانیم از همگرایی اوراسیایی به مثابه فرصتی برای تبدیل شدن به یک مرکز مستقل در کمر توسعه جهانی بهره ببریم. او تأکید کرد که نظام بین‌الملل در حال تبدیل شدن به مناطق ژئوپلیتیکی است و لذا منطقه اوراسیا هم بایستی یکی از این مناطق شود. به هر حال، جایگاه سیاسی و اقتصادی روسیه همراه با برتری مسکو

در دانش فنی و متخصصان در مقایسه با سایر اعضای اتحادیه اوراسیایی، خواه ناخواه تأثیر خود را بر تصمیمات اتحادیه خواهد گذاشت. شاید به دلیل وجود چنین گزاره‌هایی است که مولداوی، گرجستان، آذربایجان، ازبکستان، اوکراین، نگران هستند که مسکو در قالب اتحادیه اوراسیایی و با پوشش فعالیت اقتصادی، در پی گسترش نفوذ خود در منطقه است. به همین دلیل صراحتاً با ایجاد هرگونه یکپارچگی سیاسی، مانند پارلمان مشترک و یا ارز مشترک در چارچوب اتحادیه مخالفت کردند.

فرصت‌های سیاسی ناشی از همکاری ایران با اتحادیه اوراسیایی می‌تواند بیشتر در قالب روند رو به گسترش همکاری میان مسکو و تهران نمایان شود. همکاری که به‌خصوص در بحران سوریه و عراق، مقابله با داعش، استفاده روس‌ها از پایگاه نظامی در ایران و فروش سامانه موشکی اس ۳۰۰ نمود یافته و نشان از تغییر فضای روابط ایران و روسیه دارد. حال عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی می‌تواند تهران را به یک شریک نزدیک برای مسکو تبدیل نماید و این موضوع سبب می‌گردد که بر نقش ایران در تحولات منطقه‌ای بیش‌ازپیش صحنه گذاشته شود و بر وزن و اعتبار آن افزوده شود. ایران و روسیه حتی می‌توانند در پی روابط اقتصادی اتحادیه اوراسیایی، گام بعدی روابط را در گسترش حوزه همکاری‌های راهبردی و امنیتی در سطح تعریف نمایند. اما بایستی به این نکته نیز توجه شود که ایران نیز مانند هر کشور دیگری در عرصه بین‌الملل بایستی در پی تأمین منافع ملی خود باشد. کما اینکه روس‌ها نیز در عرصه روابط با ایران، دیگر اولویت را به تأمین منافع ملی خود می‌دهند. بر این اساس، تهران هم‌زمان با استفاده از مزایای سیاسی عضویت در اتحادیه اوراسیایی و تأکید بر اصل سیاست خارجی مستقل، می‌تواند در کنار رقابت‌های ژئوپلیتیک مسکو با سایر کشورها قرار گیرد.

نتیجه گیری

منطقه اوراسیایی به لحاظ جغرافیایی یکی از مناطق ویژه در سطح جهان محسوب می‌گردد؛ زیرا به‌عنوان یک پهنه بزرگ خشکی، مناطق ژئوپلیتیکی مختلفی را شامل می‌شود که در آن‌ها ویژگی‌های طبیعی و انسانی متفاوتی وجود دارد. این منطقه ۹۳ کشور اروپایی، آسیایی و خاورمیانه را دربرمی‌گیرد. کشورهای اتحادیه جماهیر شوروی بخشی از این منطقه را شامل می‌گردند که پس از سقوط این اتحادیه هر یک استقلال یافتند. اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در سال ۲۰۱۵ با همکاری کشورهای روسیه، بلاروس، ارمنستان، قرقیزستان، قزاقستان باهدف تسهیل تجارت، رفع موانع تجاری و گمرکی، برقراری سیاست‌های مشترک در زمینه انرژی، صنعت، کشاورزی و حمل و نقل در بازار مشترک ایجاد شد. اعضای این اتحادیه هریک با توجه به زیرساخت‌های موجود از منافع این اتحادیه بهره‌مند گشتند. در سال ۱۳۹۷ ایران با موافقت اعضای اتحادیه طبق موافقت‌نامه همکاری اتحادیه اوراسیایی سازوکارش را با این اتحادیه آغاز نمود. بر اساس این موافقت‌نامه همکاری‌های ایران با اعضای اتحادیه اوراسیایی در زمینه تجارت و رفع موانع گمرکی و حذف تدریجی تعرفه‌ها صورت گرفت. در حال حاضر همکاری مستمر ایران به‌عنوان عضوی دائم در این اتحادیه در حال بررسی است. طبق تحقیقات و نتایج به‌دست‌آمده هم‌زمان با عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی فرصت‌ها و چالش‌های بسیاری به سمت این کشور سرازیر می‌گردند که یقیناً فرصت‌های به‌دست‌آمده بسیار بیشتر از چالش‌ها خواهد بود. این فرصت‌ها عبارت‌اند از بهره‌مندی از بازار مشترک منطقه جهت صادرات کالاهای ساخت ایران، فروش نفت و گاز و همچنین برخورداری از مزایای ایران به‌عنوان کشوری در مسیر ترانزیتی با توجه به تحریم‌های ناعادلانه غربی علیه ایران و کاهش ارزش پول ملی این اتحادیه می‌تواند به‌عنوان دریچه‌ای به‌سوی بازار مشترک جهانی عمل نماید.

همچنین اتحادیه اقتصادی اوراسیایی از موقعیت تبدیل شدن به یک مرکز مالی جهانی، منطقه اقتصادی توسعه یافته با وضعیت مطلوب سرمایه‌گذاری برخوردار است که این مسئله برای جمهوری اسلامی ایران به جهت نزدیکی روابط با کشورهای عضو اتحادیه به خصوص روسیه، نکته بسیار مثبتی محسوب می‌شود. همچنین در دوران تحریم‌های ایالات متحده آمریکا علیه ایران، که ارزش پول ملی ایران در شرایط بحرانی قرار دارد، صادرات کالاهای ایرانی به کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی گامی مثبت در جهت احیای اقتصاد کشور است. همکاری با کشور روسیه در قالب اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در جهت اهداف سیاسی و امنیتی همچون مقابله با داعش و مسائل سوریه بسیار کارساز بوده و دو کشور توانسته‌اند با همکاری یکدیگر با بهره‌مندی از موقعیت یکدیگر و استفاده از منابع امنیتی و انرژی در مقابل تحریم‌های ایالات متحده آمریکا موفق ظاهر شوند. علاوه بر آن متخصصان بانک توسعه اوراسیایی معتقدند در آینده گام‌های جدیدی باهدف پایداری سرمایه‌گذاری‌های دوطرفه، شغل زایی، خدمات و انجام پروژه‌های غیرتجاری برداشته خواهد شد که در این صورت برای جمهوری اسلامی ایران به جهت همسایگی با این اتحادیه و همکاری و تبادلات اقتصادی‌اش با کشورهای عضو به صورت دوجانبه و چندجانبه بسیار کارساز خواهد بود. در مقابل فرصت‌ها و منافع حاصل از عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیایی، چالش‌هایی نظیر دوری از متحدانی مانند اتحادیه اروپا و چین به‌عنوان خریداران محصولات ایران و عدم کاهش موانع گمرکی، مسئله دیگری که باید به آن به چشم چالش یا محدودیت نگاه کرد، کشور روسیه، قدرت، جایگاه، منافع و رفتار آن در این اتحادیه است، زیرا بنا بر تحلیل‌های صورت گرفته، کشور روسیه، اتحادیه اقتصادی اوراسیایی را در لباس منطقه‌گرایی جدید و از جهت بهره‌وری از ظرفیت‌های کشورهای عضو آن در فضای پسا شوری ایجاد نموده و به بیانی دیگر اتحادیه اقتصادی اوراسیایی، اتحادیه‌ای است که لباس اقتصادی بر تن کرده تا به طریقی منافع کشور روسیه

را تأمین و کشورهای عضو را به روسیه متعهد و وابسته نماید و این عاملی است که برای جمهوری اسلامی ایران در صورت عدم مراقبت، بسیار خطرآفرین خواهد بود؛ زیرا در صورت تعهد بیش از اندازه جمهوری اسلامی ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیایی و همچنین در رأس آن کشور روسیه، علاوه بر اینکه ممکن است منافی برای ایران حاصل نگردد بلکه امکان غفلت این کشور از مباشرت و همکاری چه در زمینه اقتصادی، تجاری، فنآوری و چه در زمینه سیاسی و نظامی با کشورها و یا سازمان‌های دیگر را میسر می‌گرداند که در بلندمدت به زیان ایران خواهد بود.

منابع

فارسی

- خبرگزاری ایرنا (۱۵ آذر ۱۳۹۷)، *اوراسیا موافقت‌نامه محدوده آزاد تجاری با ایران را تأیید کرد*، قابل دسترسی در: <http://www.irna.ir/fa/news/83125379>
- اتاق بازرگانی جمهوری اسلامی ایران، تهران، *الحاق ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا، مزایا و پیشنهادهای*، ۱۳۹۷.
- زارعی، غفار و عباسی، اسماعیل (۱۳۹۷)، *اتحادیه اقتصادی اوراسیا در چشم‌انداز روسی، آسیای مرکزی و قفقاز*، شماره ۱۰۴.
- میرفخرایی، سید حسن (۱۳۹۴)، *اتحادیه اقتصادی اوراسیا و الزامات ژئواکونومیک آن برای ایران، مطالعات روابط بین‌الملل*، شماره ۳۲.
- بهبودی نژاد، قدرت‌الله (۱۳۹۷)، *مزایا و معایب عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، مرکز بین‌المللی صلح*
- بروجردی، علاء‌الدین و سلمان انصاری زاده، مهرداد کرمی (۱۳۹۰)، *ژئواکونومی دریای خزر و تأثیر آن بر امنیت انرژی در اتحادیه اروپا، راهبرد*، شماره ۶۰.
- میراشرفی، سید نورالله و کیانی، داود و شیرخانی، علی (۱۳۹۷)، *بررسی تطبیقی سیاست آمریکا و روسیه در قبال امنیت انرژی در قفقاز جنوبی، مطالعات روابط بین‌الملل*، سال یازدهم، شماره ۳۴، صص ۱۲۳-۱۶۱.

References

- Hettne, Bjorn (2003), *The New Regionalism Revisited*, in Fredrik Soderbaum & Timothy Shaw, eds., *Theories of New Regionalism: a Palgrave Reader*, London: Macmillan
- Molchanov, M. A. (2018), *The Eurasian Economic Union*, In A. P. Tsygankov (Ed.), *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy* (pp.410-420), London & New York: Routledge.
- Polanyi, K. (1945), *University Capitalism or Regionalism Planing*, *the London Quarterly of Word Affairs*, 10(3): 86-91.

- Vicari, M. S. (2016), The Eurasian Economic Union- Approaching the Economic Integration in the Post-Soviet Space by EU-Emulated Elements, *Revue Interventions economiques*, 55(2): 1-16.
- Lavrov, S. (2012), Russian Diplomacy & the 21 Century, *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations*, 58 (5): 1-18.
- Katzenstein, Peter J (2005), *a World of Regions: Asia & Europe in the American Imperium*, New York, Cornell University Press.
- Noori, Alireza (2016), *exploring the Possibility of strategic cooperation between Iran and Russia*, in: Hossein Asgariyan (ed.), *Future Outlook of Iran-Russian Relations* Tehran International Studies and Research Institute (TISRI), pp. 33-60.
- Karliuk, M. (2017), The Eurasian Economic Union: an EU-Inspired Legal Order & ITS Limits, *Review of central & East European Law*, 42(2): 50-72.
- Zhaukov, S.K. (2016), *Energy of Eurasia: New Tendencies & Perspectives*. Moscow: IMEMO RAN
- Hettne, B. & Soderbaum, F. (2002). Theorising the Rise of Regionness, *New Political Economy*, 5(3), pp. 457-473.
- Hans Michael Wolfgang, Gennadiy Brovka & Igor Belozarov (2013), The Eurasian Customs Union in transition, *World Customs Journal*, No. 2.
- Kozhanow, Nikolay (2015). *Undest&ing the Rvwitalization of Russian-Iranian Relations*, Carnegie Moscow Center.
- Langenhove, Luk Van (2016), *Building Regions: the Regionalization of the World Order*, Routledge.